

“בני, בני אבשלום” – קינת אב ולא קינת מלך

קינתו הקצרצרה של דוד על בנו אבשלום (שמואלב יט, א), החוזרת אף ביתר קיצור בהמשך המעשה (שם פס' ה), היא מן הכתובים המטלטלים והמזעזעים ביותר בספרות המקרא. בדברינו נדון הן בקינה גופא והן באור שזורים עליה הקשרה המיידי והקשרים רחבים יותר, בסיפור ירושת כס דוד (שמואלב ט"כ; מלכיםא א"ב),¹ ואף מעבר לו.

סיפור מרד אבשלום באביו מבטא את הדילמה מולה ניצב דוד: הכורח לבחור בין חובתו כמלך – לדכא את המרד במהירות ובנחישות ולא לחוס על מנהיגו, בנו המורד אבשלום, לבין אהבתו לבנו וחששו העמוק לשלמו ולחיו. הקינה מבטאת את הכרעת המלך. במהלך העיון יתברר לנו אם שותף המספר לדרכו של האב, אם לאו. נתבונן עתה בקינה עצמה, ותחילה בגרסתה הראשונה, הארוכה:

בני אבשלום

בני בני² אבשלום

מי יתן מותי אני תחתיך

אבשלום בני בני³ (שמואלב יט, א).

1. על סיפור ירושת כס דוד ראה L. Rost, *The Succession to the Throne of David* (trans. By M.D. Rutter and D.M. Gunn), Trowbridge, Wiltshire 1982; R.N. Whybray, *The Succession Narrative: A study of II Sam. 9-20 and I Kings 1 and 2*, London 1968.

2. המילה “בני” בהופעתה השנייה חסרה בכ”י עברי אחד וכן בכ”י של תרגום השבעים והוולגטה.

3. גם כאן הופעה אחת של מילת “בני” תחת הכפל בנוסח הלוקיאני של תרגום השבעים ובפשיטתא.

הקינה האוצרת שלוש עשרה מילים בלבד פותחת בזיהוי הנמען, הבן המת, זיהוי ולו שני מרכיבים: "בני" ו"אבשלום". לזיהוי זה תוכפת חזרה מארכת המכפילה את היסוד בני: "בני בני אבשלום", ביטוי לעוצמת הצער וגודל האובדן, השכול, וכדברי רד"ק: "כן דרך נוהים לכפול דבריהם, וכן 'מעי מעי אוחילה'" (ירמיה ד, יט), והשווה עוד לגילוי צערו של אלישע בהעלם אדוניו אליהו בסערה: "אבי אבי רכב ישראל ופרשיו" (מלכים ב, יב; ראה עוד שם יג, יד). הקינה מסתיימת בהיפוך הסדר: "אבשלום בני בני", וכך ניכרת המסגרת, סיום ממין ההתחלה: "בני".

מתוך שלוש עשרה מילות הקינה חמש הן מופיעה המהדהדים של התיבה "בני", ושלוש נוספות הן חזרות על שמו של הבן "אבשלום". הופעת היסוד "אב" בשם אבשלום תורמת לעיצוב עוצמת אובדנו של אב המבכה את מות בנו.

המרכיב השני הנשמע בשם הבן, "שלום", חוזר כמה פעמים במהלך הבשורה על מות הבן לדוד: בבוא אחימעץ, ראשון המבשרים המגיעים אל דוד, הריהו אומר לו מילה אחת ויחידה: "שלום" (שמואל ב, יח, כח). דוד מבטא את חששו לחיי בנו נוכח הבשורה האניגמטית ושואל: "שלום⁴ לנער לאבשלום" (שם פס' כט), ועל שאלה זו חוזר המלך גם בהגיע המבשר השני, הכושי. מדבריו של זה: "יתבשר אדני המלך כי שפטך ה' היום מיד כל הקמים עליך" (פס' לא) אמור המלך להבין כי אבשלום אינו עוד בארצות החיים, אך הוא מבקש עדיין לקוות, כטובע הנאחז בקש, ומקשה: "השלום לנער לאבשלום" (שם פס' לב).

בלב קינתו של דוד, בין מילות הפנייה שבפתיחה ובסיום ניצב משפט שלם אחד ויחיד, המביע משאלה בטלה באזני הבן המת: "מי יתן מותי אני תחתיך" (יט, א), מעין ביטוי רצון כי יקום בו דין "נפש תחת נפש" (שמות כא, כג; ויקרא כד, יח; מלכים ב, י, כד). למשפט דומה ראה דברי העם המתלוננים במדבר: "מי יתן מותנו ביד ה' בארץ מצרים..." (שמות טז, ג).

מילת "אני" היתרה, לכאורה, במשפט מדגישה את כנות כוונת האב, חוזרת למילה "בני" ומעצימה את ההכרה כי אין מקום לשניהם יחדיו על פני האדמה; או "אני" או "בני".

4. בכמה כ"י "השלום" וכך גרסת הסבירין, וראה עוד הוולגטה וכן נוסח השאלה בפס' לב.

הכושי בישר, כזכור, לדוד כי שפטו ה' "מיד כל הקמים עליך" (יח, לא) ומגלה טפחיים באומרו עוד: "יהיו כנער איבי אדני המלך וכל אשר קמו עליך לרעה" (פס' לב). כנגד דברי המבשר המאחל למלך כי גורל כל אויביו יהא כגורל בנו, דוד חפץ כי גורלו שלו יהא כגורל אבשלום, ואילו אבשלום המת יזכה במתת החיים; כנגד "הקמים עליך" אומר המלך "אני תחתיך".

חפצו – או למצער, נכונותו – של המלך למות מעורר תמיהה לאור הידוע על ראשית המרד; האם בברחו מפני אבשלום ויתר דוד כליל על כתר? ההיה נכון להפקיר את כסאו ביד אבשלום? לא זה הרושם העולה מביטוי ציפייטו כי חושי נאמנו ישמש כגייס חמישי במחנה אבשלום, יפר את עצת אחיתופל ויעביר לו מידע על אודות המתרחש בחוגו של אבשלום באמצעות בני הכהנים, אחימעץ ויהונתן (טו, כזכח; לב'לו). גם לאלוהים פונה דוד בתפילה כי יסכל את עצת אחיתופל.

נכון, המלך הבורח מפני בנו אינו החלטי; לכאורה הוא אפילו אדיש, ומשליך יהבו על ה' כעולה מדבריו לצדוק: "...אם אמצא חן בעיני ה' והשבני והראני אתו ואת נוהו. ואם כה יאמר לא חפצתי בך הנני יעשה לי כאשר טוב בעיניו" (טו, כה'כו). לגורל בנו אין הוא אדיש, אלא מזהיר מפני פגיעה בו כפי שמשמע, בהבזק לאחור (flash back) מדברי החייל המסרב לפגוע באבשלום, בתשובתו ליואב שציווהו להרגו: "...כי באזנינו צוה המלך אתך ואת אבישי ואת אתי לאמר שמרו מי בנער באבשלום" (יח, יב).

המלך משדר אפוא מסרים כפולים; הוא חפץ לאכול את העוגה ולשמור עליה שלמה, לדכא את המרד בלא שיפול משערות ראשו של אבשלום ארצה, אך סיוס שכזה למרד אינו בגדר האפשר. עם מות אבשלום, בנושאו קינה, יתברר כי חיי הבן יקרים לו מכסאו, מעמו ואפילו מחייו.

בבטא דוד את כאבו על מות הבן בראשונה הריהו מכונס בעצמו, מבקש להתבודד, עולה לבדו בעליית השער ובוכה (יט, א).⁵ במופעה השני של הקינה דוד מחצין את צערו ובכיו גובר ונשמע מן הסתם למרחוק: "ויזעק המלך קול גדול" (פס' ה),⁶ וזאת משום שבשלה בו הכרת סופיותו של המוות. זה אף הטעם

5. בתרגום השבעים ל'ט, א: "...וכה אמר גברתו" תחת "בלכתו".

6. ראה שמ"א כח, יב; יחזקאל יא, יג; נחמיה ט, ד.

להימנעותו, בזו הפעם, מחזרה על המשפט: "מי יתן מותי אני תחתיך". קינתו השנייה איננה אפוא אלא חזרה על ראש הקינה הראשונה ועל סופה: "בני אבשלום אבשלום בני בני", נוסחות פנייה פרומות, תלויות באוויר.

אף שבקינה הקצרה אין דוד מציב עוד את חייו שלו אל מול חיי בנו, יואב יעמת בעקבותיה את מות אבשלום עם חיי אוהביו של המלך, בהצגת האפשרות הבטלה: "כי ידעתי היום כי לו אבשלום חי וכלנו היום מתים כי אז ישר בעיניך" (פס' ז). יואב הוא המאלץ את המלך להתבונן במציאות בעיניים קרועות לרווחה, לראות באבשלום אויב ומקור סכנה ולבטא את הכרת תודתו לעבדיו אשר מילטוהו מיד הבן המורד (פס' רח). קינת דוד היא קינת אב. יואב מצפה ממנו כי ינהג כמלך.

והיה כי נרחיב מבטנו לכלל סיפור ירושת כסאו של דוד, נגלה כמה זיקות לקינה:⁷

א. הראשון באסונות הנוחתים על ראש המלך בעקבות מעשהו בבת שבע הוא אובדן התינוק – בנם המשותף של בת שבע ודוד (יב, טרכג). במהלך חוליו של הילד נוהג המלך מנהגי אבלות בעודנו מקווה כי אלוהיו יותיר את הילד בחיים. עם מות הילד דוד מסביר מדוע נתנער מאבלו: "...ועתה מת למה זה אני צם האוכל להשיבו עוד. אני הלך אליו והוא לא ישוב אלי" (פס' כג). בעוד שאמירה השוואה זו בינו לבין הילד נעוצה בקרקע המציאות, ההשוואה הרצון להתחלף עם בנו: "מי יתן מותי אני תחתיך..." הינה אשליה גמורה. ההפרש מבטא כי אין דומה מותו של רך נולד למות בן בוגר שהייתה לו מערכת יחסים ארוכה – גם אם סבוכה ועתירת משקעים קשים – עם אביו.

ב. כשם שאין קינה נלווית למות התינוק אין דוד מקונן גם על בנו אמנון, ואין לתלות הימנעותו מנשיאת קינה באדישות, חלילה, שהרי נאמר: "וגם המלך וכל עבדיו בכו בכי גדול מאד" (יג, לו). התמיהה על העדר קינה שם גוברת למקרא גרסתם העדיפה של עדי הנוסח לכתוב בו שומע המלך על אונס תמר על ידי

7. לתופעת פירושו של מעשה בהקשרים ההולכים ומתרחבים ראה למשל מאמרי "עלה קרח... עלה קרח" – מעגלי פרשנות בסיפור המקראי, מחקרי ירושלים בספרות עברית ח' (תשמ"ה), עמ' 23-7.

אמנון: "והמלך דוד שמע את כל הדברים האלה ויחר לו מאד [ולא עצב את רוח אמנון בנו כי אהבו כי בכרו הוא]" (פס' כא).⁸ האם הצטברות הצרות, שרשרת המיתות, היא שמשחררת עם מות אבשלום את חרצובות לשונו של האב? ואולי דווקא המשקע המר, מות הבן בעוד הסכסוך ביניהם אינו פתור, הוא שמעורר את האב לקונן?

ג. כאשר מגנב אבשלום את לב העם הוא משמיע באזניהם את דברי החלקלקות: "מי ישמני שפט בארץ ועלי יבוא כל איש אשר יהיה לו ריב ומשפט והצדקתיו" (טו, ד). השורש שי"ם נרדף לשורש נת"ן⁹ וכשם שמשאלתו של הבן המורד "מי ישמני..."¹⁰, שאיפתו להחליף את אביו על כס המלוכה, לא תתגשם, כן תושם לאל תקוות האב, המוכן להתעלם מפשעו של הבן כלפיו, כלפי עמו וממלכתו וליטול את מקום בנו בין המתים: "מי יתן מותי אני תחתיך" (יט, א).

ד. בברוח דוד מפני אבשלום הריהו "עלה במעלה הזיתים עלה ובוכה וראש לו חפוי והוא הלך יחף וכל העם אשר אתו חפו איש ראשו ועלו עלה ובכה" (טו, ל). כיוון שאין דוד נכון לכבות באחת את אש המרד באמצעות הריגת אבשלום, וכך להביא קץ לסבל של העם המצר עמו על סילוקו מכס מלכותו, הוא ישוב לעלות ולבכות עם מות אבשלום, אך בזו הפעם באין איש עמו: "וירגז המלך ויעל על עליית השער ויבך..." (יט, א). בחזרתו על הקינה (פס' ה) הוא אף שב לכסות את פניו: "והמלך לאט את פניו" (פס' ה). בהימנעותו מהרג אבשלום בעוד המרד באבו לא הועיל אפוא דוד כלל, לא לעמו ולא לעצמו.

ה. לאבשלום המורד מצטרף גם שמעי בן גרא, ממשפחת שאול, מבנימין. שמעי שמח לאידו של דוד, מקללו ואומר: "השיב עליך ה' כל דמי בית שאול אשר

8. זו הגרסה בתרגום השבעים ובוולגטה, וראה גם במגילת שמואל מקומראן 4QSam. ההשמטה היא תוצאה של שיווי התחלה: עין המעתיק דילגה ממילת "ולא" שבראש הקטע המושמט למילת "ולא" הפותחת את הפסוק הבא: "ולא דבר אבשלום עם אמנון..." (פס' כב). ראה לדוגמה, - P.K. McCarter, 2 Samuel (AB), Garden City 1984, pp. 319320320.

ללשון דומה לזו של הקטע המושמט ראה בגוף סיפור הירושה, במסופר על אודות יחסו של דוד לבנו אדוניה: "ולא עצבו אביו מימיו לאמר מדוע ככה עשית" (מלכים-א, ו).

9. כגון: נת"ן שלום (ויקרא כו, י; חגי ב, ט); שי"ם שלום (במדבר ו, כו).

מלכת תחתיו ויתן ה' את המלוכה ביד אבשלום בנך והנך ברעתך... (טז, ח). בקינת דוד יצטלצל הד לדברי שמעי: "מי יתן מותי אני תחתיך אבשלום בני בני" (יט, א), ואכן עלול להתעורר הרושם כאילו מרדו של אבשלום הוא עונש נאות לדוד על גזילת המלוכה משאול, וכי גם מותו של הבן הוא משנה תשלום על אותו העוון. בהמשך תמונת המפגש בין דוד לשמעי מפציר אבישי בן צרויה בדוד להניח לו להמית את שמעי. תשובת המלך-ציפיייתו: "אולי יראה ה' בעיני (צ"ל: בעניי)¹⁰ והשיב ה' לי טובה תחת קללתו היום הזה" (שם פס' יא-יב) תתגשם חלקית: קללת שמעי תושם לאל. שמעי האופורטוניסט ישוב בו מהאשמותיו כלפי דוד כאשר המרד יסתיים במות אבשלום ובתבוסת מחנהו (יט, יט-כא), אבשלום לא ישב על כס אביו לאורך זמן, אך גם דוד לא יראה בטוב ויבקש את מותו: "מי יתן מותי אני תחתיך" (יט, א).

יש ליתן את הדעת על כך שרק בתמונת המפגש עם שמעי ובקינה מכנה דוד את אבשלום "בני". בכל שאר התייחסויותיו של דוד לאבשלום הוא מכנהו "נער" (יד, לא; יח, ה [והשווה שם פס' יב] או בשמו, אבשלום (טו, יד, לא). הכינוי "בני" בדברי דוד לאבישי בן צרויה ולעבדיו, "בני אשר יצא ממעי מבקש את נפשי" מבטא את גודל כאבו של דוד, ההכרה בכישלונו, וכמו בקינה גם כאן מצויה התייחסות לחיי דוד: בדבריו לאבישי מציין דוד כי בנו מבקש להמיתו, ולאחר מות בנו, בקינתו, הוא מבקש את מותו שלו.

משאלת דוד למות תחת אבשלום היא כמובן משאלה בטלה, אך דוד יזכה בסופו של דבר ובן משלו, שלמה, ימלוך תחתיו, בן ששמו אוצר בחובו את השורש של"ם כשמו של אבשלום. כך אומר שלמה לה': "אתה המלכת את עבדך תחת דוד אבי..." (מלכים-א ג, ז). ובהמשך מצטט שלמה בשינויים דברים אשר נאמרו לדוד מפי נתן הנביא: "בנך אשר אתן תחתיך על כסאך הוא יבנה הבית לשמי" (שם ה, יט).¹¹ לשון הדברים נושאת עמה קורטוב של נחמה על אבדן אבשלום: דוד לא מת תחתיו, אך בן לדוד יקום תחתיו, ימשיך את שושלתו ויבנה בית לאלוהיו.

10. צורת הכתיב: "בעוני". עדי נוסח אחרים אכן גורסים "בעניי", כך: כמה כתי" עבריים ותרגום יונתן לנביאים.

11. ראה שמואל-ב ז, יב-יג; וכן מלכים-א ח, כ; דברי הימים-ב ו, י.

בהרחיבנו את המעגל אל מעבר לסיפור ירושת הכסא נזכור כי קינת דוד היא שלישית בשרשרת קינותיו. ראשונה להן קינתו על שאול ועל יהונתן בנו (שמואל ב'א, יז-כז). בקינה זו מציין דוד את יחסי הקרבה ההדוקים של האב ובנו: "...הנאהבים והנעימים בחייהם ובמותם לא נפרדו" (פס' כג). כמה שונה מערכת יחסים זו מיחסיו עם בנו המורד; הוא ואבשלום נפרדו הן בחייהם והן במותו של הבן.

אל יהונתן פונה דוד בגוף שני (כדרך שהוא פונה אל אבשלום בקינתו): "צר לי עליך אחי יהונתן נעמת לי מאד נפלאה אהבתך לי מאהבת נשים" (פס' כו). בתיבה "אחי" הוא מציין את מידת הקרבה שלו ליהונתן כשם שבתביבה החוזרת "בני" יציין קרבתו לבנו. הדמיון ממחיש, עם זאת, את השוני: תיבת "בני" חוזרת כזכור חמש פעמים בקינה הקצרה ומבטאת את הריק שנפער עם מות הבן.

גם בקינתו על אבנר בן נר (שמואל ב' ג, לג-לד) פונה המלך ישירות אל המת: "הכמות נבל ימות אבנר. ידיך לא אסרות ורגליך לא לנחשתים הגשו כנפול לפני בני עולה נפלת", אך הן הקינה הארוכה על שאול ויהונתן והן זו הקצרה על אבנר (שש עשרה מילים) שונות מאוד מן הקינה הגבישית הקצרה על אבשלום, שרובה (ובמקרה של החזרה על הקינה בפס' ה כולה) מילות הפנייה "אבשלום" ו"בני" המביעות את הקרבה, מבלי יכולת לאפיין את המת או אף לומר משהו בשבחו. הכאב הנורא משתק את יכולת הביטוי.

מכל הזיקות שמנינו עד כה ניכר כי האב גבר על המלך. והנה, לקינה (ולסיפור מות אבשלום בכלל) שיח עם סיפור הנמצא הרחק מספר שמואל, סיפור העקדה (בראשית כב). מניין כל קווי הדמיון בין שני הסיפורים הוא מעבר לאופקו של מאמרנו.¹² כאן נציין אך שבסיום סיפור העקדה מתרחש לאברהם נס ונמצא לו אייל להקריבו: "ויעלהו לעלה תחת בנו" (בראשית כב, יג). זה שנענה ללא היסוס לצו האלוהי להקריב את בנו, נמצא לו תחליף, ואילו זה שביקש להגן על חיי בנו (ולהתכחש לאחריותו כמלך, אחריות שחייבה מיגור מהיר של המרד באמצעות

12. ראה לכלל קווי הדמיון והשוני בין סיפור מות אבשלום ומעשה העקדה בספרי מקראות בארץ המראות, תל אביב 1995, עמ' 75-76.

הריגת הבן) יכול רק לקונן ולומר שהיה רוצה כי ימצא תחליף לבן בדמותו שלו: "מי יתן מותי אני תחתיך אבשלום בני בני" (שמואל-ב יט, א).

בראש דברינו ציינו כי הקינה מעידה על הכרעתו של דוד: אהבת האב גוברת על חובותיו כמלך כלפי עבדיו ועמו. ומהי התפיסה בה אוחז המספר? דומה כי זה מבקש להסתפק בפרישת הדילמה האכזרית: מחד גיסא, הוא זה שנתן בפי דוד את הקינה קורעת הלב והיטיב לצייר את אהבת האב לבנו המורד. מאידך גיסא, הוא גם זה שנתן את קול ההיגיון בפיו של יואב המכה במלך על העדפת אהבתו לבנו על פני חובתו כמלך, והוא שהעמידנו, בכוח הזיקה לסיפור העקדה, על יתרון אברהם על דוד: אברהם שדווקא נאמנותו לחובתו, לאלוהיו, ונכונותו להקריב בעבורה את בנו הובילה להצלת הבן. הקורא בסיפור מות אבשלום יאמר בלבו: אוי לו לאדם שמוטלת על כתפיו הכרעה נוראה כזו שניצבה בפני דוד. הקורא לא יפנה מן הסתם עורף לאב המקונן: "בני אבשלום, אבשלום בני בני...".